



ORVOSTÖRTÉNELEM AZ INTERNETEN

Dr. Kemenes Pál

orvos, orvostörténész, társadalomorvostan szakorvos

A történelem a keresztény kultúrában egyszeri történések sora. Az emberek a folyamatosan múló időben szabadakaratú cselekvéseket hajtanak végre. /Szabadakaratlan a lehetőségek közötti választás szabadságát értjük./ A lineáris időszemléletet a kereszténység a judaizmus közvetítésével perzsa vallási elgondolásokból vette át.¹ Keresztény gondolkörben értelmezhetetlen a görögség cirkuláris időszemléletén alapuló tétel: a történelem az élet tanítómestere.* A történelem tanulmányozásának egyetlen értelme az, hogy a múlt meghatározza a mindenkori jelent. A történelmi determinációk feltárása a jelen megismerését teszi lehetővé.

A történetírás feladata a múlt újraleírása a történetíró saját szótára, metafora-rendszere segítségével. Az újraleírás, újraértelmezés az értelmező kor idősíkjában helyezi el a múltból származó interpretálásra érdemesített adatokat és saját metafora-rendszerébe asszimilálja azokat. Értelmet kölcsönöz az adatoknak egyúttal, kitérít a mindenkori jelen szellemi horizontjára. Mindez oly módon jön létre, hogy az újraértelmező tudja, hogy a különböző korok szótárai, lexikonai, metafora-rendszerei összemérhetetlenek és összehasonlíthatatlanok. A különböző metafora-rendszerek nem lefordíthatók egymás nyelvére, mivel a fordítás előállítását lehetővé tevő neutrális tapasztalati szféra nem létezik, az empiria nem elméletfüggetlen. Az elméletek nyelvileg és tapasztalatiilag önmagukba zárulnak.

A más metafora-rendszerekben született elméletek nem lefordíthatók de, megérthetők a metafora-rendszer vagy lexikon elsajátításával. Ez, a tanulási folyamat az, amely nélkülözhetetlen a múlt újraértelmezéséhez.

A különböző metafora-rendszerekben született elméletek, adat-interpretációk a saját közegükben igazak. Minden metafora-rendszer a lehetséges világok más-más halmazához nyújt hozzáférést.² Amikor, az egyik gondolkodási stílusról a másikra történik áttérés akkor, a korábbi metaforák értelmezte ismereteknek nem az igazsága hanem, az igazságértékkel való rendelkezés lehetősége változik meg. Az egyik metafora-rendszer vagy lexikon terminusaiban megfogalmazott kijelentések egy másik metafora-rendszerben nem az igaz/hamis hanem, az értelmezhető és értelmezhetetlen minősítést kapják.³

A metafora-rendszerek nem tekinthetők igaznak vagy hamisnak csak, a segítségükkel megtehető állítások. A metafora-rendszerek a világ újraleírására szolgáló eszközök amelyeket hatékonyságuk minősít. Érdek és értékfüggő, hogy mikor melyik metafora-rendszer keretei között hozzák létre az újraleírásokat. Egy-egy metafora-rendszer megváltozásával a világ változik meg, és az a közösség amely a metafora-rendszert létrehozta.

Az új metaforák a régiékből születnek és többé-kevésbé megőrzik a korábbi metaforák terminusait, fogalmi és kísérleti eszköztárait. Az új metafora által a korábbi terminusok, fogalmak, adatok új viszonyba kerülnek egymással, annak megfelelően, hogy az új metafora-rendszert milyen értékek mentén hozták létre, milyen problémák megoldására találták ki, milyen új interpretációkat és predikciókat várnak el tőle. A különböző

metafora-rendszerekben különböző viszonyban vannak a dolgok egymással azaz, másnak látják a világot a különböző metafora-rendszerekben gondolkodó emberek. A metafora-rendszerek egy-egy új világot határoznak meg, aminek a megértéséhez vezető út a metaforák megtanulása. Ez az út ahhoz, hogy a kortárs metafora-rendszerekkel újraértelmezhetővé váljon a múlt és az aktuális metafora-rendszer keretei között igaz kép keletkezzen a múltból. **

A metafora-rendszerek változásaként értelmezett tudománytörténelem időbelisége a metafora-rendszereket létrehozó közösség történetiségéből fakad. Az, a tudománytörténeti elképzelés amely, a dolgok mögötti rejtett lényeg, vagy az igazság feltárását tűzte ki céljául egy olyan abszolútum megközelítésére törekszik amely ahistorikus. A folyamatosan változó viszonyok áramaként leírt tudományfejlődés a történetiség hangsúlyozásával a tudományt visszahelyezi tér és időbeli összefüggéseibe.

A világgal a nyelv tart kapcsolatot; a metafora-rendszerek, lexikonok, szótárak nyelvi kifejezettek és a nyelven keresztül nincs lehetőség egy időn és téren kívüli valóság elérésére.

Az, a tudomány-elképzelés, hogy van egy objektív világ és objektív igazság, amely a tudomány és a megismerés fejlődésének kerete, a különböző elméletek, megismerési stratégiák és metodológiák aszimptotikus pontja, ahistorikus, amely az időbeliség és a véletlen kizárásával egy második világot kreál a platóni ideák mintájára.⁴

A környezet és a hallgatóság változásával megváltozik az, hogy mely vélekedések lesznek igazak illetve melyek válnak igazolhatatlannak azaz, a megismerés és az igazság nem tartalmaznak ahistorikus elemeket. A tudomány minden elemében időbeli.

Az uralkodó metafora-rendszer ismerete nélkül a tudományos tevékenység technológiává, rosszabb esetben technikává degradálódik. Elveszíti kapcsolatát a kultúrával, az idővel, az adatok újraértelmezésének és a dolgok közötti viszonyok feltárásának gyakorlatával és megfosztódik az új metafora-teremtés lehetőségétől, a fejlődéstől.

Egy adott kor metafora-rendszerét a tudománytörténet feltárta világleírási módok ismerete nélkül nem lehet elsajátítani mert, azok az értékek, amelyek szem előtt tartásával hozták létre a metafora-rendszert, azok a problémák, amelyek megoldására kitalálták és az, hogy milyen új interpretációkat és predikciókat várnak el az új metafora-rendszerrel a korábbi metafora-rendszerek ismeretét feltételezi. A hatékony világleírás kulturális és történeti determinációkat tartalmaz.

A kutatás célja a hasznosság és ugyanannyi különböző hasznos eszköz van, amennyi szolgáló cél. A célmegjelölés kultúrafüggő és ez a hasznosság kulturális és történeti determinációját jelenti. Ezáltal a hasznos eszközök száma beszűkül és nem válik parttalaná a kutatás hasznosságának ideája.

Az antiesszencialista gondolkodás centrumában az a gondolat áll, hogy egy dolgról a többi dologhoz fűződő viszonyán kívül semmi sem tudható. A világhoz való viszonyulás és a világ leírása a dolgok közötti relációk segítségével történik.⁵ A lényeg fogalma ebben a gondolatkörben az értelmezhetetlen fogalmak csoportjába sorolódott.

Az esszencializmus lényegkutatása a történetiségnek egy olyan szemléletét alkotta meg, amely az időbeliségből való kilépésre törekszik. Az esszencializmus egy kronológiát rendelt az ismeretek mellé azt, a látszatot kelti mintha, folyamatos hatóerőként kezelné a történelmet ugyanakkor, az abszolútumok tételezésével tagadja az időbeliség jelentőségét. A történelem véletlenszerűsége, egyszeri, megismételhetetlen mivolta ellentmond az esszencialista történelemszemléletnek.

Az abszolútumot aszimptotikusan közelítő megismerési elképzelés nem támaszkodik a

múlt ismereteire, illetve csak annyiban, amennyiben a mindenkori jelen ismereteit redukív módon a múlt ismereteivel alá lehet támasztani. Ez, az elképzelés teljességgel kiragadja a múlt ismereteit a saját metafora-rendszerükből és ezáltal meghamisítja a múltat és az ismereteket egyaránt. Mindazon ismeretek, amelyek a jelen ismereteivel nem egyeztethetők össze, hamis minősítést kapnak és kihullanak az esszencialista történelemszemlélet rostáján. Az eredmény; egy a mindenkori ma irányába mutató "fejlődés".

Az abszolútum elérésére való törekvés és a jelen ismereteinek értékelő jelleggel történő felruházása az antik görög esszencialista gondolkodás asszimilációjának eredményeképpen vált a keresztény kultúra részévé. Az esszencialista gondolkodási tradíció belesimult a kereszténység eszkatológia tanába és nemcsak a történeti hanem, a természettudományos gondolkodásnak is a meghatározójává vált. Az igazság és a lényeg kutatása a végső dolgok megismerésére irányuló eszkatológikus törekvés. Az objektivitás elérésére való törekvés a tudományos igazságot illetve a lényeget igyekszik abszolúttá, a kinyilatkoztatás igazságaihoz hasonlatossá tenni.

A keresztény kultusz által létrehozott keresztény kultúra keretei közül a nyugati tudomány, mint a nyugati kultúra része nem léphet ki. A tudomány tanításai szemben állhatnak a keresztény kultúra bizonyos nézeteivel de, mivel a tudomány a metaforáit, a szótárait, a gondolkodási stílusát a keresztény kultúrából nyerte és nyeri, nem haladhatja meg a kereszténység metafora-rendszerének határait. A nyugati tudomány a keresztény kultúra része és a keresztény kultusz terméke. A mindenkori tudomány csak egy, azok közül a metafora-rendszerek közül amelyeket, a kereszténység metafora-rendszerén belül, mint alrendszereket, időről-időre létre lehet hozni. A tudomány fejlődése a keresztény metafora-rendszer egyes elemeinek kiemelése, esetenkénti túlhajtása révén létrehozott tudományos metafora-rendszerek megalkotása és megújítása révén történik.

A tudomány célja az, hogy manipulálhatóvá, kontrollálhatóvá tegye az általa leírt valóságot. Egy elmélet addig marad fenn, ameddig ennek a célnak megfelel azaz, az elméletek nem tekinthetők a valóság igaz leírásainak. Mind az elméleteket, mind azokat az objektumokat amelyekre illenek, bizonyos fokig a tudomány művelői konstruálják.

A tudományos elméletek sokpremisszás következtetések, amelyeknél a konzekvencia hamissága nem ad eligazítást abban az irányban, hogy a sok premissza közül melyik felelős az elmélet hamisságáért azaz, az empirikus adatok nem adnak támpontot annak eldöntésére, hogy melyik elmélet falszifikálódott. A "jó" vagy a "rossz" elmélet kiválasztását nem racionális megfontolások, hanem pszichológiai és szociológiai tényezők befolyásolják.⁶

Mivel, a rendelkezésre álló empirikus evidenciák számos interpretáció lehetőségét engedik meg akár, egymással inkompatibilis elméletek is összeegyeztethetők ugyanazzal az empirikus adathalmazzal. Következésképpen, az empirikus adatok nemhogy nem cáfolnak meg és nem támasztanak alá egy elméletet, mivel mindig több, egyaránt megalapozott interpretációs lehetőség van adva de, még arra sem alkalmasak, hogy a lehetséges értelmezések közötti döntést elősegítsék.

Az empirikus ismeretek kontextusukból nem ragadhatók ki azaz, ahhoz, hogy valami valamiként legyen észlelve, az észlelőnek a benyomásait el kell helyeznie meglévő tudásának összefüggéseiben. Ez, jelenti az empiria elmélettel terhelt mivoltát, az empiria történetiségét, egyúttal az empiria és a teória szétválasztásának értelmetlenségét.

Az, hogy milyen területen folyik kutatás, milyen metaforák segítségével értelmezik az empirikus adatokat, milyen felfedezések születnek, nem független a már meglévő, az adott időpontban igazoltnak elfogadott tudástól. A tudomány elszakíthatatlan a tudomány

történetétől, időbeliségétől és nem, illetve csak korlátozott mértékben művelhető a tudománytörténelem beható ismerete nélkül. ***

A tudomány számára sohasem léteztek kontextusfüggetlen módszertani normák. *"A tudománytörténet tanulsága az, hogy módszertanilag bármi megfelel /anything goes/. A tudomány nem kiválóbb riválisainál módszere miatt, mivel nincsen módszere; nem kiválóbb eredményei miatt sem: ugyanis csak arról van tudomásunk, hogy a tudomány milyen eredményeket produkál, arról azonban, hogy más hagyományok nem lennének-e esetleg sokkal eredményesebbek, nem tudunk semmit. ...engedniünk kell minden hagyományt egymás mellett, szabadon kifejlődni, ahogy azt a szabad társadalom alapelve kívánja."* ⁷

A racionalitás egyike a tudományos tradícióknak.⁸ Különböző történelmi korokban és társadalmakban különböző racionalitási normák voltak érvényben. Számtalan megismerési módszer létezik és nincs egy általánosan érvényes metalogika, aminek a segítségével a különböző gondolkodási tradíciókat hierarchiába lehetne állítani. A tudomány kitüntetettsége nem egyéb ideológiánál és más ideológiákkal szembeni felsőbbrendűsége nem megalapozott.⁹

"... a bármi megfelel feyerabendi elve nem csupán a tudománytörténetből leszűrt konzekvencia, hanem egyben metodológiai alapelv is: egyetlen "norma" fogadható el a tudományban, egyetlen kritériuma van a racionalitásnak, az, hogy nem szabunk a priori, dogmatikus határokat a gondolkodás számára." ¹⁰

A "szabad társadalom" lenne az, ami az Internettől elvárható volna azonban, az orvostörténelemmel foglalkozó Web lapokon szinte kivétel nélkül a század első harmadának sőt, a XIX. század közepének-végének tudományelméleti és tudománytörténeti elképzelései köszönnek vissza. Azok, a tudományfilozófiai és tudománytörténeti eredmények amelyek az 1950-es évektől kezdődően az 1970-es évek közepére-végére tarthatatlanná, értelmetlenné és értelmezhetetlenné tették a verifikáció, a falszifikáció, a "tudományos módszer", a "tudományos igazság", a "tudományos ismeretek valóság- és/vagy igazság-tartalma" stb. fogalmakat, meg sem jelennek a medicina történetével foglalkozó oldalakon. Az újabb eredményekről nem is szólva. E tények riasztóan igazolják a feyerabendi tételt: a tudomány ideológia.

*Az, az elképzelés, hogy a történelem "tanít", tanmesévé degradálja a történelmet. Pl. Jacob Burckhard, a történelem analógiák útján tanít.











** A fogalmak tartalmának történeti vizsgálata, a korabeli értelmezés-hagyomány feltárása, megismerése, a metafora, az elméleti keret, szótár, lexikon stb. egy nagyobb egység irányából és a fogalmak irányából egyszerre történik a hermeneutikai körnek megfelelően. Egészből a részt és részből az egészt értelmezik. Természetesen, az értelmezés az értelmező értelmezése és közmegegyezések által válik igazzá, az értelmezés-hagyomány részévé. A nagyobb egység irányából történő megközelítést kevésbé hangsúlyozza az irodalom. (pl. metafizikától való tartózkodás stb.)

A tudománytörténet mint minden tudomány a folyamatos újraértelmezés állapotában van. Új ismeretekre a korábbiak alapján jutunk és az új ismeretek korábbi ismereteink átértelmezésére vezetnek. Az állandó újraértelmezés tagadása ahistorikus álláspont és azonos a fejlődésképtelenség és gondolkodáshiány beismerésével.

*** Az antiesszencialista tudománytörténetről van szó.

"A történeti megértés tárgyát nem események képezik, hanem azok jelentősége."

IRODALOM

1. Eliade, M.: *Az örök visszatérés mítosza*. Európa Kiadó Budapest. 1998. 183. 
2. Kuhn, Th. S.: *The Presence of Post Science*. The Shearman Memorial Lectures. London. Universiti College. 1987. 39. In.: Fehér M.: *A paradigmától a lexikonig...* Replika 27. 1997. 33. 
3. Fehér M.: *A paradigmától a lexikonig...* Replika 27. 1997. 34. 
4. Rorty, R.: *Megismerés helyett remény*. Jelenkor Kiadó Pécs, 1998. 34. 
5. Rorty, R.: *Megismerés helyett remény*. Jelenkor Kiadó Pécs, 1998. 47. 
6. Quine, O. W.: *Az empirizmus két dogmája*. Magyar Filozófiai Szemle 17. 1973/1-2/ 237. 
7. Feyerabend, P.: *A tudomány egy szabad társadalomban*. In.: Tudományfilozófia. szerk. Laki J. Osiris Kiadó Budapest, 1998. 169. 
8. Feyerabend, P.: *Tézisek az anarchizmusról*. Medvetánc 1986/1. 47. 
9. Feyerabend, P.: *A tudomány egy szabad társadalomban*. In.: Tudományfilozófia. szerk. Laki J. Osiris Kiadó Budapest, 1998. 155. 
10. Laki J.: *Empirikus adatok, metodológia, gondolkodás és nyelv a XX. századi tudományfilozófiában*. In.: Tudományfilozófia. szerk. Laki. J. Osiris Kiadó Budapest, 1998. 30. 

Megjelent: Dr. Kemenes Pál: Orvostörténelem az Interneten. Orvosi Hetilap 141. (2000) 4. 185-187.

Valamennyi dokumentum szerzői és egyéb jogai a szerző tulajdona. Valamennyi dokumentum csak és kizárólag magán célra, változtatás nélkül másolható a szerzőre és a forrásra történő pontos hivatkozással. Minden más terjesztési és másolási mód és forma esetében a szerző engedélyét kell kérni. A szerzőre és a forrásra való pontos hivatkozást és az engedélyt a dokumentumban mindig fel kell tüntetni és annak mindig benne kell maradnia a dokumentumban. A dokumentumok és azok részletei a szerző és a forrás pontos megjelölése nélkül még parafrázisként sem idézhetők és semmilyen célra fel nem használhatók. A dokumentumokkal kapcsolatos jogokról az 1999. évi LXXVI. törvény A szerzői jogról, továbbá a 2001. évi LXXVII. törvény a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény módosítása megfelelő szakaszai rendelkeznek.

[Dr. Kemenes Pál: Orvostörténeti publikációk](#)